

De klokkestoel van Solwerd

Houten klokkestoelen zijn in de provincie Groningen een zeldzaamheid; er bestaan er slechts vier n.l. te Solwerd, de Wilp (Marum), Oldekerk en sedert 1975 ook te Sint Akken.

Voor dergelijke bouwsels moet men eigenlijk in Friesland zijn, waar er van de ± 100 bekend geworden exemplaren nog 60 over zijn.

Dat er in Groningen meer zijn geweest, blijkt uit archiefstukken en oude tekeningen. Wanneer men dergelijke bijzondere verschijningen in onze landelijke bouwkunst eenmaal opmerkt, ontstaat onwillekeurig de behoefte te weten hoe oud dergelijke bouwvormen zijn, waar ze vandaan komen en welk doel ze hadden. In zijn boekje 'Luidklokken, klokluiden

hand de houten klokkestoelen ingevoerd zijn, als een eenvoudig te construeren en voor de hand liggende compensatie voor een stenen toren, zeker ook voor die kerken die volgens het armoede-ideaal geen torens mochten bouwen (Cisterciënzerorde).

De oudste bekende klokken in het Noorden van ons land stammen van de 13e eeuw, n.l. die van Kortezwaag (+ 1200) en die van Schillaard (1284), beide in Friesland.

De oudste bekende grote klok (106 cm) in Groningen is die van Stedum uit 1300, voorzien van een Maria-monogram.

In hoeverre in de vroegste Christentijd in het Noorden (± 800) reeds van klokkestoelen sprake is, weten we niet. Door

Men treft teksten aan als:haeghe en de donder breck ick...

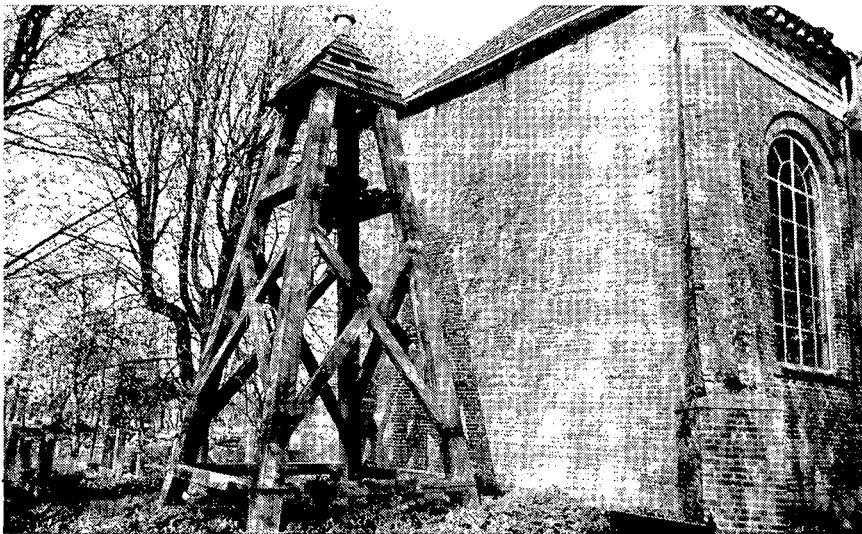
(Goingarijp)

Van tempeeste behoet Godt al
Alsoo varre als me min luut hooren sal
(St. Bavo, Haarlem)

Van origine is het lawaaimaken bij begrafenissen een heidense gewoonte om boze geesten te verdrijven b.v. door 'luid luiden, schreeuwen en luide rouwkreten roepen, het tegen elkaar slaan van allerlei voorwerpen, waaronder het kloppen met de hekel of brake.'²

Ook de ratelwacht in de 17e eeuw, bij begrafenissen van belangrijke personen, stamt van dit gebruik af.

'Het luiden van klokken is dan ook niets

1
DE KLOKKESTOEL VÓÓR DE RESTAURATIE

2
NA DE RESTAURATIE

FOTO'S: P. L. DE VRIEZE, GRONINGEN.

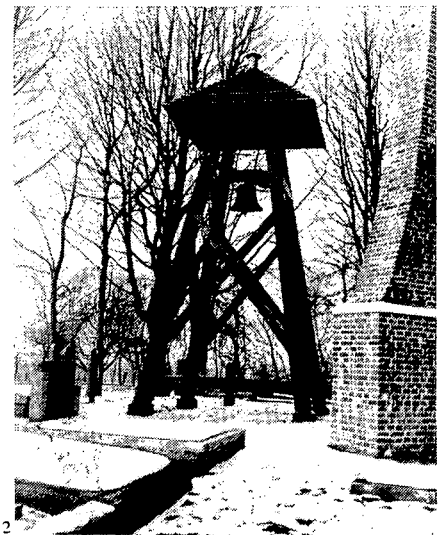
en klokkestoelen', schrijft G. W. Tempeimans Plat¹) dat houten klokkestoelen vrijwel uitsluitend in de (Friese, d.v.) 'Wouden' en tussen de meren worden aangetroffen. Dat zijn dus de arme gebieden, in tegenstelling tot de meer welvarende kleigebieden, waar veelal grote bakstenen torens werden gebouwd. Het zijn waarschijnlijk geografische en economische factoren geweest die bepaald of een kerkdorp een stenen toren of een eenvoudige houten klokkestoel bouwde, n.l. de bodemgesteldheid en de financiële draagkracht der bevolking.

Oorspronkelijk stonden de klokkestoelen steeds bij kerkjes op het omringende kerkhof.

Met de stenen torens zullen in de armere en veen- en watergebieden langzamer-

verwoestingen van de Noormannen en gebrek aan geschreven bronnen blijft dit duister. S. J. van der Molen heeft bewijsstukken gevonden die tot 1489 teruggaan, waarbij er in Sneek sprake was van de verplaatsing van een houten klokkestoel van de noordzijde naar de huidige plaats bij de St. Maartenskerk.

Het klokgelui is van oudsher verbonden met het kloosterleven of breder nog met het leven der Christelijke Kerk. 'De klok had een drieledige taak: zij riep de levenden ter kerke, zij beluidde de doden en zij verdreef de duivels en de boze geesten'. Voor dit laatste voorzag men veel klokken van bezweringsformules, die bij het luiden der klok met grote kracht door de lucht galmden en alle gevaar verdreven(!).

108 anders dan een luchtzuivering, zoals het dit nu ook nog is tijdens het St. Thomas-luiden rondom Kerstmis (Midwinter) in Friesland (Katlijk, Oudehorne, Brongerga bij Oranjewoud, alle behorende bij de gemeente Heerenveen). Het gaan met een dode over de openbare weg vereist een bijzondere bescherming tegen alle kwaadwillende machten en deze bescherming biedt het klokgeluid in hoge mate. ²⁾ Ondanks de vele synodale verboden (b.v. 1574 en 1583) het klokluiden tegen te gaan, bleef het gebruik tot in onze dagen gehandhaafd. ²⁾ In mijn geboorteplaats Winschoten b.v. wordt tot op de huidige dag de zondag ingeluid op zaterdagmiddag om 4 uur. Als kinderen waren wij altijd weer gefascineerd door de vertrouwde bronzen klank; maar niet alleen kinderen, alle mensen worden door klokgeluid op welke wijze dan ook aangesproken.

Wat de constructie betreft ligt hout als bouw materiaal voor de hand, terwijl de boerderijbouw de nodige constructieve oplossingen aanreikt.

In principe kunnen we drie hoofdvormen onderscheiden, nl.:

- a. met schilddak
- b. met zadeldak
- c. met pyramidaal dak ev. koepel of helmvorm.

Op deze grondvormen zijn eindeloos veel variaties bedacht en uitgevoerd in allerlei gradaties van verfijning en profilering. Waar veel zwaar hout voorhanden is, ligt het voor de hand dat dit materiaal als bouwstof gebruikt werd. En dat geldt niet alleen voor Noord-Nederland, maar ook voor Noord-Duitsland, Denemarken en Noorwegen en vooral Zweden en Finland.

De beide laatste landen bezitten nog een keur van meestal gesloten houten klokkestoelen. In Finland is er zelfs een fraai boekwerkje aan gewijd, waarin alle nog bestaande houten klokkestoelen, compleet met fraaie foto's ³⁾.

De Solwerder stoel wordt verondersteld uit de bouw tijd van de kerk te stammen, n.l. 1783, hoewel het heel goed mogelijk is dat bij de kapel die er voor 1783 heeft bestaan, zich reeds een klokkestoel bevond.

Inmiddels is de huidige open stoel reeds vele malen hersteld en gedeeltelijk vernieuwd.

De laatste restauratie bestond uit het vernieuwen van één kruisbalk, vier dwarsbalken en het geheel vernieuwen van het veel te kleine pyramide dakje, welke thans weer gedekt is door gerabatte houten delen.

In de dwarsbalk waar de houten luidas op draait, is een tekst gekapt n.l. Restauratie 1975.

De oude klok was van 1815, gegoten door M. Fremy en A. van Bergen, grootste diameter 63 cm., met als randtekst: CORNELIUS I. SPITHOST KERKVOOGD - DOOR M. FREMY EN A. VAN BERGEN - ANNO 1815.

Aan de voorzijde het wapen van Lintelo en aan de achterzijde T. A. GERLACIUS/HEER VAN STEDUM/EN COLLATOR/VAN SOLWERT. 4).

Helaas is dit historische exemplaar tijdens de Duitse bezetting gevorderd, afgevoerd en niet teruggevonden.

De huidige klok is een nieuwe, gegoten door Van Bergen te Heiligerlee in het jaar 1948 met de volgende tekst:

DE VORIGE KLOK IN 1813 GESCHONKEN DOOR DEN/COLLATOR GERARDUS VAN STEDUM, IS IN 1943/DOOR DEN BEZETTER ONTVREEMD./DEZE KLOK IS IN 1948 DOOR COLLECTEN IN GIFTEN/UIT DE HERV. GEM. TE SOLWERT GESCHONKEN./AAN DE KERKVOOGDIJ.

P. L. de Vrieze arch.B.N.A.

Literatuur:

1. G. W. Tempelmans Plat, Luidklokken, klokluiden en klokkestoelen, Baarn 1974.
2. H. L. Kok, Geschiedenis van de laatste eer in Nederland, Lochem 1970.
3. S. Salohangas, Kirkkojemme Vanhat Tapulit, Helsinki 1967.
4. A. Pathuis en M. A. de Visser, Beredende lijst van Torenklokken in de provincie Groningen, Groningen 1945.

Kijken naar monumenten

De eerste toch forse oplage van het boek 'Kijken naar Monumenten in Nederland' was spoedig uitverkocht. Een tweede druk was nodig; op een deel daarvan legde de Bond Heemschut beslag. Hiervan is intussen ook al weer een groot aantal verkocht. Maar men kan dit ca. 150 blz. tellende boek, dat driehonderd illustraties bevat en dat een uitstekend inzicht geeft in het Nederlandse monumentenbezit, zoals stads- en dorpsgezichten, woonhuizen, kastelen en buitenplaatsen, kerken, boerderijen, molens, stationsgebouwen, watertorens, gemalen en vuurtorens, dus nog bestellen bij het secretariaat van de Bond Heemschut te Amsterdam. Voor leden van de bond geldt een kortingsprijs, t.w. f 16,50 (incl. portiekosten), welk bedrag kan worden overgemaakt op postgirorekening 124.326 t.n.v. Bond Heemschut, onder vermelding 'monumentenboek'. Wie de bond Heemschut met twee nieuwe leden verblijdt, ontvangt het boek gratis!

